

Viktige NOU-er fra 1970- og -80-årene – blant annet om velferdspolitikken.
Foto: Eivind Senneset.

Kapittel 6

Forskning i velferdsstatens tjeneste

Hege Roll-Hansen

Kunnskapen som formidles av statlig nedsatte ekspertutvalg, er viktige politiske verktøy. Utvalgenes rapporter formulerer problemer og mulige løsninger, forankrer beslutninger og legitimerer makt. I dette kapitlet er noen utgivelser i serien Norges offentlige utredninger (NOU) undersøkt, særlig ut fra et vitenskapshistorisk perspektiv. Det skal handle om bergensforskernes bidrag til politikkkutformingen gjennom utvalgsarbeidet generelt: Hvordan ser Universitetet i Bergens deltakelse i den korporative og ekspertstyrte staten ut, og hvordan har institusjonen oppfattet og fortolket denne delen av samfunnsoppdraget? På hvilke politikkområder har universitetet bidratt, og hvilke fagtradisjoner har vært aktive? Særlig viktig er spørsmålet om hvordan deltakelsen i utvalgsarbeidet har formet og lagt premisser for den vitenskapelige praksisen.

Fram til 2018 hadde vitenskapsfolk fra UiB bidratt i 189 utgivelser i serien Norges offentlige utredninger siden denne publikasjonsrekken startet opp i 1972. Totalt var det i 2018 kommet om lag 1600 NOU-er. Flest utredninger med deltakelse fra UiB var det i den siste perioden, mellom 2010 og 2018 kom det 54 slike, mens ikke mer enn 28 utgivelser i NOU-serien gjorde bruk av ekspertise fra UiB Bergen i løpet av 1970-årene.¹ Økningen i antallet UiB-ansatte som deltok i offentlig utredningsarbeid, henger selvfølgelig sammen med økningen i antallet ansatte ved UiB i det hele tatt. I løpet av disse fem tiårene vokste institusjonen sterkt og hadde en helt annen posisjon i landets akademiske og offentlige liv i 2018 enn i 1972.

Andelen NOU-er med vitenskapelige bidrag fra UiB økte fra 5 prosent på 1970-tallet til en tredjedel på 2010-tallet.² For at dette skal kunne si noe interessant om hvordan forskningen ved UiB har påvirket norsk politikk og samfunnsliv, må mange andre faktorer trekkes inn, ikke minst når det gjelder sammensetningen av offentlige utvalg generelt og disse utvalgenes rolle og funksjon i politikken. Offentlig oppnevnte råd og utvalg har vært viktige gjennom hele det norske demokratiets historie. Utvalgene fyller flere funksjoner i forvaltningen – de skal sikre demokratiet ved å sørge for involvering og transparens. De skal også utvide og korrigere kunnskapsgrunnlaget for politikere og byråkrater og slik sikre kvalifiserte beslutninger. Offentlige utvalg er satt sammen av organiserte interesser, lekfolksinteresser, forskere og byråkrater. I bekrivelsene av den norske korporative modellen er det tradisjonelt lagt vekt på den sterke tilstedeværelsen av organiserte interesser. Arbeids- og næringslivets organisasjoner og andre organisasjoner har vært aktive i politikkutformingen, ikke minst gjennom deltakelse i statlige utvalg og råd.³ Utvekslingen mellom kunnskap og politikk i det norske – og nordiske – forvaltningssystemet skiller seg fra mange andre land, for eksempel Storbritannia. Der opereres det med et langt tydeligere skille mellom politiske komiteer på den ene siden og rådgivende ekspertkomiteer på den annen.⁴

1 Statsviteren Maria Natvig Hellebø utarbeidet en fullstendig oversikt over NOU-er med deltakelse fra ansatte ved UiB fra 1972 til 2018 for dette prosjektet. Oversikten i fortsettelsen bygger på denne oppstillingen.

2 Samme oversikt fra 2018.

3 Nordby 1994.

4 Tellmann 2018.

Ekspertenes deltakelse i offentlige utvalg er i hovedsak resultatet av departementenes behov for spesifikk kompetanse og kjennskap til enkeltforskernes faglige profil og anvendbarhet, for forskerne representerer seg selv og fagfeltet sitt, ikke institusjonene de tilhører. Samtidig er deltakelse i slike utvalg gjerne sett som en anerkjennelse av så vel den enkelte som fagmiljøene, og har gjort bidrag fra UiB kjent for samfunnet omkring. For en del miljøer har deltakelse i offentlige utredninger gitt finansiering av stillinger og vært impuls for utvikling av faglige problemstillinger og nye perspektiver. Deltakelse i utredningsarbeid i statlig regi har i visse sammenhenger preget forskningen og vært viktig for samfunnsfaglige miljø. I en oversiktsstudie om velferdsforskningen i Bergen viser eksempelvis sosiologen Nanna Kildal hvordan de sterke forskningsmiljøene knyttet til levekårsundersøkelser som vokste fram på 1970- og -80-tallet, delvis var resultat av statlig initiert utredningsarbeid, og hvordan denne forskningen blant annet ble videreført i nasjonale forskningsprogrammer for velferdsforskningsfeltet.⁵

1970-tallet regnes ofte som de offentlige utvalgenes storhetstid. Da NOU-serien ble etablert i 1972, var den en parallell til den mye eldre svenske SOU-serien (Sveriges offentlige utredninger). Utredningene i serien ble tilgjengelig for offentligheten på annen måte enn tidligere utredninger, blant annet i biblioteker landet rundt.⁶

Det forteller noe om utredningssjangerens status i norsk offentlighet at ukeavisen *Morgenbladet* valgte å markere 200-årsjubileet for den norske Grunnloven med en bredt anlagt kåring av de ti beste NOU-ene gjennom tidene. Artikkelen «Heia NOU» sto på trykk den symbolske datoen 16. mai 2014. En soleklar førsteplass fikk NOU 1989: 5, *En bedre organisert stat*. Ingen utredning hadde på tilsvarende måte endret Norge, ble det hevdet. Tormod Hermansen ledet utvalget bak denne utredningen, og den la grunnlag for massive omorganiseringer i statlig virksomhet, og av noen er den blitt identifisert som startpunktet for avviklingen av det norske sosialdemokratiet. UiB var representert i vinnerutvalget med Johan P. Olsen, professor ved Institutt for offentlig administrasjon og organisasjonsvitenskap mellom 1973 og 1993. Sammen med Gudmund Hernes og

5 Kildal 2016.

6 Dette kan også ses i sammenheng med politikk for økt åpenhet i offentlig forvaltning, som med vedtaket av offentlighetsloven i 1970, se også Grønlie & Flo 2009.

Håvard Alstadheim hadde Olsen også ansvar for Maktutredningen (1972–1982) og dens sluttrapport, NOU 1983: 2, som havnet på femte plass, fulgt av Salmebokutvalget, NOU 1981: 40. S sammensatte kriterier lå til grunn for resultatet. Det ble lagt vekt på gjennomslagskraft i det politiske systemet, symbolsk betydning, retorisk styrke og analytisk klarhet – og juryens mer udefinerte fascinasjon.⁷

I Morgenbladets kåring, og i alle sammenstillinger og lister over utgivelser i serien, er spennet i temaer og tilnærminger innenfor den tilsynelatende smale og rigide sjangeren slående. For å skjønne tekstenes virkemåter, i politikken og i vitenskapelig sammenheng, er det behov for noen sorteringskriterier. I regjeringens *Veileder for utvalgsarbeid i staten* opereres det i dag med tre typer utvalg: utvalg nedsatt for å utrede virkninger av foreslåtte politiske tiltak, utvalg som er bedt om å fremskaffe nødvendig kunnskap for å utvikle politiske tiltak, og utvalg som i tillegg til å bringe fram ny kunnskap skal bli enige om felles verdier og mål som skal styre politikktutformingen.⁸ Utvalgsmandatene kan være definert konkret og avgrenset, eller svært vidt, og de har variert over tid. Noen rapporter er resultat av arbeidet i permanente statlige utvalg; dette gjelder ofte lovutvalg (Straffelovrådet og Sivillovbokutvalet).

Inndelingen i lovutvalg og politiske utvalg blir ofte brukt, men det kan spørres om dette skillet gir god mening, siden utredning og prosesser for vedtak av nye lover i høyeste grad også handler om politikk. For å vurdere den vitenskapshistoriske betydningen av utvalgsarbeidet er det viktig at den faglige ekspertisens funksjon i utvalgene også varierer en god del. I noen utvalg er det snakk om å opparbeide kunnskap gjennom forskning, mens det i andre tilfeller er snakk om å bidra med politisk, profesjonelt eller fagpolitisk skjønn og mer generell innsikt i et fagfelt relevant for den aktuelle reformen eller problemstillingen.

Antallet statlige råd og utvalg er betydelig redusert som et ledd i rasjonaliseringen i offentlig sektor: Mens det kom oppimot 60 utgivelser i NOU-serien hvert år på slutten av 1970-tallet, var tallet godt under det halve rundt 2010. Mange har vært opptatt av endringen i de offentlige utvalgenes betydning og innretning, og ikke minst av hvem som har sittet i dem. Mens de organiserte inter-

7 Morgenbladet 16.5.2014.

8 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/utvalgsarbeid-i-staten/id2629750/>

essene var dominerende i den tidlige fasen, er faglig og vitenskapelig ekspertise blitt stadig viktigere. Ekspertise-eksperterne, samfunnsviterne som analyserer betydningen av vitenskapelig kunnskap i politikkkutforming, hevder at det finnes en tendens i nyere tid til en økende ekspertisering av politikken, som konsekvens av stadig mer komplekse samfunnsstrukturer og -utfordringer.⁹ Vitenskapeliggjøringen av politikken og ekspertenes rolle har eksempelvis vært tema for sosiologen Cathrine Holst.¹⁰ Hun har påpekt et «skifte i legitimeringsgrammatikken»: Det er blitt et stadig viktigere argument at politikken er kunnskapsbasert. Hun har påvist en radikal økning i andelen forskere i NOU-utvalgene og en enda mer markant nedgang i andelen departementsansatte byråkrater.¹¹

Den historiske utviklingen av ekspertrollen i offentligheten og politikkkutforming er et viktig bakteppe for dette kapitlet. Hva myndighetene til enhver tid etterspør av kunnskap om samfunnet og befolkningen, henger sammen med hvilke ambisjoner regimet har om politisk styring og kontroll. Det er også viktig hvilke aspekter ved samfunnet og innbyggernes liv som betraktes som del av politikkens anliggende. I tillegg har det selvfølgelig betydning hva som oppfattes som de viktigste felles utfordringene. Måten den norske styringsmodellen involverer ekspertkunnskap på, har tradisjonelt skapt et ganske stort rom for utveksling mellom den bredere samfunnsdebatten, ekspertisen og politikken.

En forskjell mellom NOU-ene og rapporter produsert av departementenes byråkrater er at NOU-ene ikke bare er signerte, men at autoriteten deres i sterk grad er knyttet nettopp til signaturene. Komitémedlemmenes personlige prestisje og troverdighet er et viktig element i den politiske prosessen som rapporten er en del av.¹² Utvalgene kan forstås som en bro mellom forskning og politikk – forskerne leverer legitimitet og autoritet og gir avstand til den pragmatiske og interessestyrte politikken. Det kan hevdes at den vitenskapelig baserte autoriteten vinner stadig mer politisk innflytelse, på bekostning av de organiserte interessene, og at det kan spores en utvikling fra et korporativt til et kunnskapsbasert

9 Christensen & Holst 2020.

10 Sst., se også C. Holst i Morgenbladet 29.september 2017 s.38.

11 Holst 2019.

12 Tellmann 2018.

system. En slik utvikling har hittil i sterkere grad vært studert ut fra en interesse for styringssystemene og politikken enn som del av kunnskapsinstitusjonenes historie. I historien om UiO påpeker Jan Eivind Myhre at de universitetsansattes politiske bidrag i liten grad har vært systematisk analysert.¹³ Temaet for dette kapitlet er likevel ikke UiB-ansattes deltakelse i den offentlige debatten i bred forstand, men bidragene i regulerte politiske prosesser og praksiser i NOU-utredningene.

Den svenske vitenskapshistorikeren Per Wisselgren har pekt på de rike mulighetene som finnes i «utredningsvesenets» vitenskapshistorie.¹⁴ Serien SOU i Sverige har en nokså tilsvarende rolle som NOU i Norge, selv om den er langt eldre. Wisselgren bygger sin analyse av de offentlige utredningene på begrepet grensearbeid, som har hatt stor innflytelse i vitenskapshistorisk forskning siden det ble lansert av Thomas Gieryn for første gang på 1980-tallet.¹⁵ Gieryn tar utgangspunkt i innsikten om at vitenskapelige felt ikke er konstante. Begrepet grensearbeid gir en mulighet til å beskrive og forstå slik utvikling som et resultat av vitenskapssamfunnets forhandling av grenser, gjennom å definere hvilke praksiser og tenkemåter som kan aksepteres som vitenskapelige.¹⁶ I studiene av de offentlige utredningene kan begrepet være relevant både for å forstå grensedragningen mellom vitenskapelige og politiske aspekter – og grensene mellom de vitenskapelige tradisjonene som er involvert i utvalgene.

UiB og NOU

Til hvilke politikkområder har UiB levert ekspertise? I Hellebøs oppstilling går det fram at Justisdepartementet har vært oppdragsgiver for den største gruppen av utvalg der forskere ved UiB har deltatt: Om lag en fjerdedel av alle NOU-ene på listen ble initiert av dette departementet. En god del av disse utgivelsene er likevel

13 Myhre 2011, Se Ryymin 2017 for eksempler på nyere undersøkelser som tar for seg historievitenskapelige bidrag til konkret politikkutforming.

14 Wisselgren 2008.

15 Gieryn 1983.

16 Se f.eks. Blazevic 2015 for diskusjon og bruk av begrepsapparatet i norsk vitenskapshistorisk sammenheng.

ikke utarbeidet av midlertidige utvalg nedsatt for å utrede konkrete reformforslag eller problemstillinger, men av faste statlige råd der ansatte ved UiB har deltatt. Juss-professor Henry John Mæland var i mange år med i Straffelovrådet, det var også professor i strafferett, Asbjørn Strandbakken, i en senere periode. Fra 2019 er Straffelovrådet reetablert og blir ledet av Linda Gröning, professor i strafferett ved UiB.¹⁷ Hun var også med i tilregnelighetsutvalget, NOU 2014: 10, og leder et større Forskningsrådsfinansiert prosjekt om forholdet mellom juridiske og psykiatriske vurderinger av tilregnelighet.

I flere tiår var Mons Nygard medlem i Sivillovbokutvalget, fra 1980 som formann i dette statlige utvalget med ansvar for å revidere og vedlikeholde landets sivilrettslige system. Sivillovbokutvalget sto bak NOU 1972: 22 *Om odelsretten og åseteretten*, den aller første NOU-en med deltakelse fra UiB og den eneste dette året, representanten var Nygard som var nytilsatt stipendiat. Han ble professor i 1975 og i 1980 dekanus for det nye juridiske fakultetet.

Selv om langt de fleste ekspertene som deltok i utvalg nedsatt av Justisdepartementet, var jurister, fantes det noen unntak. Statistiker og samfunnsøkonom Svein Nordbotten var i 1972 blitt rekruttert fra en stilling i Statistisk sentralbyrå til det første professoratet i informasjonsvitenskap. Som medlem av Kredittopplysningsutvalget var han med på å utrede den nye tidens problemstillinger – datateknologien hadde aktualisert spørsmålet om personvern på dramatiske nye måter, juridisk og teknologisk. Utredningen om personvern i forhold til bank- og kredittopplysninger kom i 1974. Året etter kom en utredning om den samme problematikken, knyttet til offentlige personregistre, også med Nordbottens deltakelse. Juristene dominerte altså i utvalgene som var initiert av Justisdepartementet, men også humanistenes kompetanse var etterspurt av dette departementet. Da en ny navnelov skulle utredes ved årtusensskiftet, var navnegransking et viktig kunnskapsgrunnlag. Førsteamanuensis i språkvitenskap Ivar Utne satt i utvalget, og utredningen *Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling* kom som den første i serien i 2001.¹⁸

17 Linda Gröning er den første kvinnen som leder Straffelovrådet. Hun kom til UiB som postdoktor fra 2009 og har vært professor i strafferett fra 2013, se også www.regjeringen.no/straffelovradet.

18 NOU 2001: 1.

De fleste norske NOU-er kommet til på initiativ enten fra Justis- eller Finansdepartementet. Dette tilsvarer fordelingen av utvalgsmedlemmer med UiB-tilknytning: En fjerdedel av disse utredningene ble overlevert til Justisdepartementet, mens 23 utredninger med UiB-deltakelse ble overlevert Finansdepartementet fram til 2018. Utredningene for dette departementet har hatt et bredere spekter av faglige perspektiver og kompetanse enn Justisdepartementets. Bergensjuristene har også vært etterspurt av Finansdepartementet. Juridisk innsikt er nødvendig for å regulere kredittpolitikken og lovligheten av økonomiske transaksjoner. Utvalgsarbeidene som gjelder verdipapiromsetning og hvitvasking, har bidratt til Finansdepartementets ansvarsområde. Dessuten har Finansdepartementet betydelig makt innenfor de fleste politikkområder. Flere jurister enn økonomer fra UiB har deltatt i finansdepartementsutvalg, men innenfor andre fagfelt. Samfunnsøkonomene har deltatt i utredninger av spørsmål knyttet til arbeidstid og åpningstider, sysselsetting og pensjon, og de har gjort makroøkonomiske beregninger i forbindelse med langsiktige perspektivanalyser.

Andre samfunnsfag har også vært trukket inn i utvalgsarbeid for Finansdepartementet. Da den forventede befolkningsutviklingen i Norge skulle kartlegges tidlig på 1980-tallet, en grunnleggende størrelse for økonomisk langtidsplanlegging, trengtes en historisk demograf, Ståle Dyrvik.¹⁹ Sosiologen Kari Wærness var medlem av Levekårsutvalget på begynnelsen av 1990-tallet.²⁰ Levekårsundersøkelsene, som vi snart kommer tilbake til, var opprinnelig ikke knyttet til finanspolitikken, men til andre departementer. Som en del andre politikkområder ble dette utredningsarbeidet flyttet rundt i takt med utviklingen i politisk tenkning og strukturering av forvaltningen.

Juristene ved UiB har vært svært aktive i utvalgsarbeidet, de har vært involvert i utredninger innenfor så å si alle politikkfelt, og bidragene har økt over tid. Ingen fra UiB har sittet i flere utvalg enn professor Jan Fridthjof Bernt, som var med i hele åtte NOU-utvalg fram til 2018. Ingen av disse har vært nedsatt av Justisdepartementet. Bernt, som var rektor ved UiB fra 1996 til 1998, deltok gjennom

19 NOU 1984: 26.

20 NOU 1993: 17.

flere utvalg i å utforme universitetspolitikken.²¹ Han har også vært involvert i utvalg knyttet til regional- og boligpolitikk, utforming av rettsregler i det psykiske helsevernet, Boligutvalget – og også om helhetlig livssynspolitikk.

Det faglige og politiske tyngdepunktet i UiB-deltakelsen i utredningsarbeidet har skiftet over tid. På 1970- og -80-tallet var Sosialdepartementet den relativt største oppdragsgiveren, Jus- og rettsdepartementet var det på 90- og 00-tallet, fulgt av Barne- og likestillingsdepartementet i årene fra 2010 til 2019. Fordelt på politikkområder kan det se ut som UiB-ansatte særlig har gitt bidrag til utvalg som på litt forskjellig måte har handlet om sosial- og velferdspolitiske problemstillinger gjennom hele perioden. Samfunnsviterne har vært viktige for arbeidet med å forberede politiske reformer og beslutninger innenfor dette feltet, men de har ikke vært de eneste: Jurister og medisinerer har også levert viktige bidrag. Medisinsk kompetanse fra UiB har vært brukt i ganske konkrete utredningsprosjekter – som kartlegging av rutiner for å gjennomgå sikkerhetskontroll av utstyr på norske sykehus, eller for å vurdere helsemessige konsekvenser av genmodifiserte matvarer. Oftest har medisinerne likevel gitt råd og bidrag til komplekse samfunnsmedisinske og etiske problemstillinger. Eksempler er flere utredninger av prioriteringsspørsmål innenfor helsetjenesten og retningslinjer for prioritering mellom ulike behandlingsformer og pasientgrupper, hensiktsmessigheten av masseundersøkelser for å avdekke spesielle krefttyper, og regulering av forskning på humant biologisk materiale.²²

Kunnskapsleveransene til statlig politikktutvikling fra UiB har altså i særlig grad handlet om det som har vært oppfattet som sentrale problemstillinger i sosial- og velferdspolitikken. Tiårene etter at NOU-serien startet opp i 1972, har vært preget av store endringer innenfor disse politikfeltene, og ikke mindre endringer innenfor de fagtradisjonene som har vært mest relevante for velferdspolitikken. Det er derfor ikke så overraskende at ekspertiseringen av statlig nedsatte utvalg i særlig grad har dreid seg om en økning i rekrut-

21 NOU 2002: 11 om kommersialisering av forskningsresultater er et eksempel, NOU 2004: 18 om harmonisering av helse- og sosiallovgivningen er et annet eksempel på utvalg Bernt har ledet.

22 Om betydningen av helsepolitikk som forskningsfelt ved UiB på 1970- og -80-tallet: Bagge 1996: 654.

teringen av samfunnsvitere. Naturvitenskapelige fag, medisin, teknologi- og ingeniørfag er derimot relativt sett mindre representert i komitéarbeid i dag enn for førti år siden.²³ Dette må også forstås i lys av hvilke politikkområder som blir gjenstand for slikt utredningsarbeid; det har endret seg over tid.

For utviklingen av de samfunnsfaglige miljøene på Nygårds- høyden har deltakelsen i offentlige utredninger hatt stor betydning. Sammen med den første maktutredningen, som tas opp neste kapittel, sto levekårsundersøkelsen som ble satt i gang i 1972, i en særstilling når det gjaldt kunnskapsutvikling i velferdsstatens tjeneste.

I 1985 ble det trykt en informasjonsbrosjyre om UiB beregnet på gjester og eksterne samarbeidspartnere. Bedømt ut fra illustrasjonene i det første oppslaget i brosjyren ser det ut til å ha vært viktig å vise fram UiB som et ungt og energisk universitet. Det ble understreket at UiB slett ikke befant seg i det beryktede elfenbens- tårnet. Det var plass til fem bilder: av en oljeplattform, av en sosi- alantropolog i avslappet passiar med to landsbyboere i det sørlige Sudan, av marinbiologisk kartlegging av mulige miljøkonsekvenser av kraftutbygging i Jostedalen, av aktiviteten ved Fiskeridirekto- rrets akvakulturstasjon i Austevoll, med en løfterik grafisk framstil- ling av fremtiden for norsk lakseoppdrett, og sist, men ikke minst, et utvalg av levekårsundersøkelsens publikasjoner i NOU-serien.²⁴ At levekårsundersøkelsene ble vist fram, kan tolkes som at dette offentlige utredningsarbeidet ble oppfattet som viktig for kjerne- virksomheten ved UiB.

«Et røntgenbilde av Norge i miniatyr»

Levekårsundersøkelsen involverte en lang rekke forskere knyttet til flere institusjoner, blant annet ved Statistisk sentralbyrå (SSB) og Institutt for anvendt samfunnsforskning (INAS) – men framfor alt fra det den gang store og flerfaglige Institutt for sosiologi ved UiB. I sluttrapporten i 1976 kunne de tre prosjektlederne, økonomen Tor Rødseth, sosiologen Gudmund Hernes og geografen Asbjørn Aase, vise til hele 9 forskningsrapporter (de fleste i serien NOU),

²³ Hesstvedt 2018.

²⁴ Informasjonsbrosjyre om UiB fra 1985.

85 arbeidsnotater og 15 andre publikasjoner skrevet av prosjektilknyttede forskere. Materialet egner seg godt til å illustrere utvekslingen mellom politikk og fagutvikling.

Wisselgrens foreslåtte tilnærming til «utredningsvesenets vitenskapshistorie» ved hjelp av Gieryns teori er her nærliggende. Wisselgren bruker 1930-tallets svenske befolkningskommisjon som eksempel, og den har en del likheter med levekårsundersøkelsen, selv om både den sosialpolitiske og den sosialvitenskapelige konteksten selvfølgelig var en annen. I begge tilfeller handlet det om bredt anlagte forskningsprosjekter, med et tydelig politisk oppdrag, men likevel vide faglige fullmakter. Wisselgren viser hvordan økonomen Gunnar Myrdal, som var forskningsleder for oppimot 60 tilknyttede forskere, bedrev konsekvent og bevisst vitenskapsteoretisk grensearbeid: «Gränsdragningen behövs for att verkligen rationalisera politiken», hevdet Myrdal.²⁵ Myrdals motivasjon var politisk, men det var avgjørende at grensen mellom det politiske og det vitenskapelige var tydelig. Passasjen mellom sfærene beskriver Wisselgren som en katteluke: Vitenskapen skulle informere og opplyse beslutningstakerne, men politikerne skulle ikke få styre samfunnsforskerne.²⁶

Om katteluken er en treffende beskrivelse for grensen mellom levekårsforskerne og oppdragsgiverne i den norske 1970-tallssammenhengen, kan diskuteres. Historikeren Fredrik Thue omtaler også forholdet mellom samfunnsforskning, forvaltning og politikk:

Her utfolder det seg kompliserte former for refleksivitet som i mange tilfeller får karakter av en dobbel hermeneutikk der forskningen og dens objekt gjensidig definerer og omdefinerer hverandre.²⁷

Wisselgren kaller 1930-årenes befolkningskommisjon for «et robust og plastisk grenseobjekt». Bruk av begrepene om grenseobjekt eller grensesone fra Gieryns teori kan også være fruktbart for å forstå betydningen av den norske levekårsundersøkelsen.

25 Sitert i Wisselgren 2008: 112.

26 Myrdals arbeid med en vitenskapelig basert sosialpolitikk påvirket norsk politikk i mellomkrigstiden, jf. Anne-Lise Seip (1989) om den svenske innflytelsen og den norske debatten om levekårsforskning og sosialpolitikk.

27 Thue 2020.

Da Arbeiderpartiets kommunal og arbeidsminister Odvar Nordli vinteren 1972 henvendte seg til to økonomer og en sosiolog fra bergensmiljøet, var det ikke så mye for å innhente spesifikk kunnskap om et konkret spørsmål som for å invitere dem til å være med på å definere de grunnleggende problemstillingene for den videre utviklingen av velferdsstaten. «Bergensforskere skal undersøke levestandarden vår», ble det slått fast i BT fredag 3. mars 1972, samme dag som regjeringen oppnevnte «Utvalg med mandat for å kartlegge de reelle levekår for forskjellige grupper i Norge». Uka etter fulgte BT opp med mer utfyllende informasjon om hvilke forhold som skulle undersøkes, og hvorfor. Ambisjonene var omfattende – målsettingen var å produsere et «røntgenbilde av Norge i miniatyr». Hernes og Rødseth var med fra begynnelsen. Rødseth var først ved Norges Handelshøyskole, men kom snart til UiB. Også økonomen Tormod Hermansen ved UiB ble oppnevnt, men da han ble avdelingsdirektør i Sosialdepartementet, ble han erstattet av geograften Aase i ledergruppen.

I mandatet for levekårsundersøkelsen het det at de reelle levekårene skulle kartlegges – for å finne «årsaken til de ulikheter en måtte finne».²⁸ Oppdraget passet godt for forskerne ved det tverrfaglige sosiologiinstituttet. Bergenssosiologene framstilles ofte i kontrast til det mer teoretiske, men også mer politisk radikale Oslo-miljøet.²⁹ Samfunnsforskerne i Bergen var mer innrettet mot empirisk forskning. Det hevdes at de var drevet av en overbevisning om at denne forskningen var kilde til objektiv kunnskap, og at objektiv kunnskap hadde en frigjørende og utjevne kraft.³⁰

For å forstå ulikheten – for å kunne avvikle den – mente bergensforskerne altså at det var nødvendig å kartlegge levekårene ikke bare hos de lavtlønte, men i hele samfunnet. Den tidligere samfunnsforskningen (ofte kalt gullaldersosiologien) hadde hatt en innretning mot svake og underprivilegerte grupper. Ambisjonen for den nye, kvantitative og empiriske samfunnsforskningen som nå vokste fram, var en annen. Tankegangen bak denne satsingen var inspirert av de omfattende mulighetene moderne statistikk og nye databehandlingsmetoder kunne gi. Den formen for sosiologi som

28 NOU 1976: 28: 7.

29 Bagge 1996, Thue 1998.

30 Grønmo & Henrichsen 1997.

Gudmund Hernes og Ørjar Øyen var eksponenter for, og som levekårsundersøkelsen var bygget rundt, fikk dessuten mange impulser fra sosialøkonomien og økonomer som Rødseth og Hermansen.

Ulikhet var et hovedstikkord for forskergruppen bak levekårsundersøkelsen. I tillegg til sluttrapporten, som Tor Rødseth hadde ansvar for, kom *Utdanning og ulikhet* i en egen NOU i 1976, skrevet av Hernes og sosiologen Knud Knudsen. Dette er en systematisk gjennomgang av det norske utdanningssystemet. Undersøkelser om regional ulikhet, og ulikhet i storbyen Bergen, inngikk også.³¹ Oppmerksomheten om ulikhet og levekår må også knyttes til den nye kritikken av sider ved velferdsstatens utvikling, som fra slutten av 1960-tallet ble tydelig på den politiske venstresiden både i Norge og Sverige.³²

Skolesystemet var tema for flere av undersøkelsene, og det var skolen som politisk verktøy for utjevning mer enn som utdannings-system som interesserte sosiologene. En sentral, og provoserende, påstand var at et av sosialdemokratiets aller viktigste utjevnings-verktøy ikke fungerte etter hensikten: «[S]kolen, som har som mål å fremme likhet mellom samfunnslagene er en av de viktigste produsenter av ulikhet.»³³ I virkeligheten, mente Hernes, var den sosialdemokratiske velferds- og likhetsideologien i seg selv en årsak til at ulikheten besto. Tesen ble koblet til en ambisiøs teoretisk analyse av selve likhetsbegrepet: «[B]egge deler skyldes at vi både i forskning og politikk bruker betegnelsen 'likhet' om begrep som både har ulike forskningsmessige og politiske implikasjoner.»³⁴ Diskusjonene om likhetsbegrepet og systemtilnærmingen kan føres fram til bergensmiljøets mangeårige beskjeftigelse med klasseanalyse og kritikk av et marxistisk klassebegrep – debatten om klassesamfunnet på hell.³⁵

Ulikhet ble altså av sosiologene sett som et helt sentralt, om ikke det aller mest sentrale fenomenet å forklare – og et like sentralt formål var å motvirke ulikhet. Som Bagge skriver, var det derfor nærliggende å kalle bergenssosiologenes første felles antologi for *Sosiologi og ulikhet*.³⁶ Boka, der alle artiklene var skrevet av lærerstaben

31 NOU 1976: 46.

32 Edling 2019.

33 Hernes 1973: 1.

34 Sst.: 2.

35 Colbjørnsen, Hernes & Knudsen 1982, Toft & Flemmen 2019.

36 E. Øyen (red) 1976.

ved Sosiologisk institutt, kom i 1976, samme år som levekårsundersøkelsens sluttrapport. Sammenhengen mellom utredningsarbeidet og instituttmiljøets faglige identitet var svært tydelig. I 2021, 45 år senere, kom boka *Ulikhet – sosiologiske perspektiver og analyser*. Også denne gangen med bidrag fra mange ansatte ved instituttet og redigert av Sigmund Grønmo, Ann Nilsen og Karen Christensen.³⁷

«Kvinnedebatten»

Da levekårsundersøkelsens sluttrapport ble lagt fram for Stortinget 1. juni 1977, viste finanskomiteens innstilling til at resultatene fra undersøkelsen var tatt inn i arbeidet med inntekts- og skattepolitikken og i langtidsprogrammet for 1978–81.³⁸ I Stortinget benyttet SV-representantene Torild Skard, Berit Ås, Hanna Kvanmo og Aud Gustad anledningen i å fremme et forslag da innstillingen ble behandlet der. Selv om undersøkelsen inneholdt mye interessant stoff, hadde den en svært grunnleggende svakhet, hevdet de: Den omhandlet levekårene ikke til hele, men halve befolkningen.³⁹ Kvinners levekår var bare behandlet i sammenligning med menns levekår – det ble ikke tatt hensyn til at kvinners levekår var resultat av andre forhold enn menns, og måtte måles på andre måter. I sluttrapporten for levekårsundersøkelsen ble det referert til denne kritikken.

«Kvinnedebatten» hadde gått gjennom store endringer på de tre–fire årene som var gått siden 1972 da utvalget ble nedsatt og mandatet formulert. Mens kvinnedebatten tidligere nettopp hadde handlet om å sammenligne kvinners og menns vilkår, for eksempel når det gjaldt inntekt, utdanning og karrieremuligheter, var spørsmålet nå mer komplisert.

Den nye diskusjonen legger vekt på at kvinner og menn til dels har forskjellige kulturer, at de lever i forskjellige verdener, og at kvinnes kultur eller verden ikke kan forstås som en mangelfull mannskultur, men at den i stedet må forstås og vurderes i sin egen rett. [...] Dermed kom både det teoretiske

37 Grønmo, Nilsen & Christensen (red) 2021.

38 Innst. S. nr. 317 (1976–77) fra finanskomiteen.

39 Torild Skards innlegg – St.tid. 1977: 4148, ettermiddag 1.6.1977.

opplegget og en god del av de innsamlete data til å bli mangelfulle i forhold til de nye trekk i kvinne­debatten.⁴⁰

På vegne av forslags­stillerne krevde Skard at det måtte settes i gang en egen undersøkelse om kvinners levekår, og der måtte kvinnelige forskere stå sentralt. Saksordføreren Harry Hansen stilte seg uforstående til kritikken; i alle de sentrale temaene – som helse, utdanning og boligforhold – kom jo også kvinners situasjon inn i debatten, hevdet han. Skard var ikke fornøyd med dette:

Problemet er jo at veldig vesentlige sider ved kvinnes liv er usynlige. Det er heller ikke nok at vi «kommer inn» i debatten. Vi utgjør halvparten av Norges befolkning og vil ha en helt annen plass enn det.⁴¹

Sosiologen Kari Wærness var, som nevnt, tilknyttet forskergruppen som gjennomførte den første levekårsundersøkelsen. Hennes arbeidsnotat om kvinners ulønnede omsorgsarbeid ble lagt stor vekt på i sluttrapporten. Arbeidet brukte data om kvinners arbeid i hjemmet fra SSBs første tidsnyttingsundersøkelse, gjennomført i 1970–71. Wærness innførte «omsorgsarbeid» og «ulønnet produksjon» som analytiske begreper i sosialøkonomisk og sosiologisk diskusjon, og hun bidro til at dette også ble kategorier i SSBs tabeller. Selv om hennes arbeid ikke var nok til å endre inntrykket av manglende kvin­neperspektiver i levekårsundersøkelsen, fikk notatet stor betydning for videre forskning. Notatet ble presentert på verdenskongressen i sosiologi i Uppsala i 1978: «The invisible welfare state: Women's work at home», og ble trykket i et temanummer om den nordiske velferdsstaten, i tidsskriftet *Acta Sociologica*.⁴² Artikkelen fikk stor oppmerksomhet og var med på å gi både spørsmålet om kvinners ulønnede arbeid og «kvinne­debatten» en sentral plass i bildet av den nordiske velferdsstaten. I et tilbakeblikk skriver Wærness at den åpne erkjennelsen fra levekårsundersøkelsens ledergruppe om fraværet av analyser av kvinners levekår sannsynligvis bidro til gjennomslag for nødvendigheten av slik forskning.

40 NOU 1976: 28: 93.

41 St.tid. 1.6.1977.

42 Wærness 2013.

I Wisselgrens nærlesing av den svenske befolkningskommissionens publikasjoner trekker han fram noen eksempler på hvordan forholdet mellom de to sfærene, vitenskap og politikk, blir direkte tematisert i teksten. Disse eksemplene er avgjørende for utredningens funksjon som grenseobjekt – siden de ifølge Wisselgren «i praktiken bidrog till att både vetenskapligt legitimera rapporten och visa på samhällsvetenskapens relevans».⁴³ Eksempelet med levekårsundersøkelsens manglende kvinneperspektiv kan forstås på en tilsvarende måte. «Kvinnedebatten» framsto som en helt annen i 1976 enn i 1972, og den var en sentral debatt fra et vitenskapelig felt i rask utvikling.

Wærness skrev sitt bidrag om omsorgsarbeid og ulønnet produksjon på tross av – snarere enn i tråd med – levekårsundersøkelsens mandat. Analysen ble gitt relativt stor plass i sluttrapporten, med en vitenskapsteoretisk redegjørelse og begrunnelse: «Kvinnedebatten» i den nyeste samfunnsforskningen hadde vist at den tilsynelatende kjønnsnøytrale innretningen på levekårsundersøkelsen bare egnet seg til å avdekke «de reelle levekårene» for den ene halvdel av befolkningen. Dette framstår som et godt eksempel på utredningens funksjon som «plastisk og robust» grenseobjekt. Spørsmålet om den strukturelle ulikheten mellom menn og kvinner, med betydning også for kartlegging av ulikhet, var selvfølgelig i høyeste grad også et politisk spørsmål. Det ble klart demonstrert av de fire stortingsrepresentantenes krav om en ny levekårsundersøkelse. Forholdet mellom vitenskap og politikk ble særlig tydelig i «kvinnedebatten», der konsekvensene for utviklingen i begge felt er lett å få øye på.

Et håndfast resultat av SV-representantenes forslag var forskningsprogrammet om kvinners levekår og livsløp, som ble initiert og ledet av Helga Hernes, statsviter og fra 1976 førsteamanuensis ved det tverrfaglige Sosiologisk institutt. Programmet var tett koblet til NAVFs nyopprettede sekretariat for kvinneforskning, som også ble ledet av Helga Hernes.⁴⁴ Begrepet «livsløp» åpnet for de faktorene som bidro til å gjøre kvinners handlingsrom annerledes enn menns.

43 Wisselgren 2008: 113.

44 Se *Nytt om Kvinneforskning* nr. 5, 1978 og Larsen 2019: 282–84 (kapittel 9). Helga Hernes var statsviter og førsteamanuensis ved Sosiologisk institutt ved UiB fram til 1981. I 1978 var hun med på å starte Senter for kvinneforskning ved dette instituttet, se også kapittel 12 i bind 2.

Fra forskningsprogrammet kom det i alt 17 bøker, som Kari Wærness' *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, Kristin Dale og Tor Rødseths *Kvinner i arbeid*, Marianne Gullestads *Kitchen table society* og Helga Hernes' *Staten – kvinner ingen adgang?*⁴⁵

Kampen om virkeligheten – og dataene

Wærness' empiriske grunnlag i bidraget til levekårsundersøkelsen var som nevnt tall fra SSBs første tidsnyttingsundersøkelse fra 1970. Den intervjubaserte undersøkelsen om hvordan befolkningen brukte tiden sin, var en nyvinning i SSB-systemet, og den kan ses som et resultat av en samfunnsvitenskapelig profesjonskamp. Det fantes flere enn én oppfatning om hvilken velferdsforskning som best tjente velferdssamfunnet og velferdspolitikken. Rundt 1970 ble sosialøkonomenes hegemoni utfordret av andre samfunnsvitenskapelige disipliner.⁴⁶

Profesjonskampen viste seg blant annet tydelig i tautrekkingen om tilgjengelige data om relevante samfunnsforhold. Mange samfunnsforskere mente at det tilgjengelige tabellmaterialet ikke egnet seg for å si noe interessant om hvordan det norske samfunnet fungerte. Direktør Natalie Rogoff Ramsøy på det ganske ferske instituttet for avendt samfunnsforskning (INAS) gikk på et møte i Norsk statistisk forening i 1969 høyt ut med et foredrag om «En sosiologs syn på statistikeren». Utspillet startet det som senere ble omtalt som «Kampen om virkeligheten».⁴⁷

Økonomisk vekst fører ikke alltid til bedre levekår, og bedre levekår forutsetter ikke alltid økonomisk vekst. De politiske myndigheter har i de senere år tatt konsekvensen av dette. I dag er det «bedre levekår» og ikke «økonomisk vekst» som er målet i politikken. [...] for å si det rett ut: Hvordan kan alt dette snakket om levekår gjøres til mer enn løst prat?⁴⁸

45 Hernes og statsfeminismen tas opp i kapittel 7, bind 3.

46 Dette blir også behandlet i kapittel 7 i dette bindet. Se f.eks. Slagstad 2009, Thue 2020.

47 Skrede 1993.

48 Ringen 1981.

Ramsøy delte en kritisk innstilling til SSBs statistikk med svært mange samfunnsforskere, ikke minst for valgforskningen var organiseringen av tabellene lite hensiktsmessig. I 1969 sto Stein Rokkan sammen med Henry Valen bak et opprop som krevde en omlegging av tabellene.⁴⁹ Delvis som en konsekvens av misnøyen med SSB-statistikken var opprettelsen, på Rokkans initiativ, i 1971 av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).⁵⁰ NSD ble en del av NAVF-systemet, men hadde tette forbindelser til de samfunnsfaglige fagmiljøene og ble lokalisert til Bergen. Oppdraget gikk ut på å tilrettelegge og tilgjengeliggjøre allerede foreliggende statistikk for forskningsformål.

Et viktig formål ved den opprinnelige levekårsundersøkelsen var å «gi grunnlag for forslag til etablering av permanente organisasjonsformer for innsamling og analyse av denne type data, slik at det kan gi bedre grunnlag for de vedtak myndighetene til enhver tid fatter».⁵¹ For at den empiriske samfunnsforskningen skulle kunne si noe interessant om samfunnet og bidra til å utvikle nye styringsredskaper, trengtes det også nye data. Nasjonalregnskapet, og hovedindikatoren BNP, målte økonomisk vekst og ga slik et uttrykk for samfunnets velstandsnivå. Velferdssamfunnet trengte andre målestokker fordi velferd og velstand er ulike størrelser. Etter 1980, er det gjennomført regelmessige levekårsundersøkelser som en sentral oppgave ved SSBs seksjon for levekår og demografi.

Det ble altså gjennomført forskning ikke bare på grensen mellom den politiske og den vitenskapelige sfæren, men også internt i vitenskapssamfunnet. Et prosjekt med tett forbindelse til NSD, levekårsundersøkelsene og til den kvantitative samfunnsforskningen i Bergen mer allment var prosjektet om sosiale indikatorer, som også var startet opp tidlig på 1970-tallet. Prosjektet og tankegangen var inspirert av den amerikanske *social indicators*-bevegelsen. Tilhengerne av bevegelsen hadde ikke nødvendigvis front mot økonomene, men så systemet med sosiale indikatorer som et nødvendig supplement. Tanken om et utviklet system for sosiale indikatorer, rettet inn mot et sosialregnskap modellert etter det økonomiske nasjonalregnskapet, var et klart uttrykk for troen på en økonomisk-

49 Lie & Roll-Hansen 2001.

50 Henrichsen 1992.

51 NOU 1976: 28.

sosiologisk velferdsteori, anvendbar for praktiske samfunnsplanleggingsformål.⁵²

Den finsk-svenske sosiologen Erik Allardt, som blant annet hadde ansvar for den nordiske levekårsundersøkelsen, har i et tilbakeblikk omtalt 1960- og -70-tallet som de sosiale indikatorenes tiår.⁵³ Velferdsindikatorerne var både politiske og samfunnsvitenskapelige størrelser, tett knyttet til utbyggingen av velferdsstaten: «Vetenskapshistorisk är det därför också givande att belysa välfärdsindikatorernas tydliga samband med de europeiska och nordiska samhällenas utveckling under 1900-talet.»⁵⁴

Hvilke konsekvenser fikk engasjementet i forskning for samfunnsplanlegging for bergensmiljøets faglige innretning? Og har dette nedfelt seg på noen måte i UiBs overordnede planer og satsinger? Noe kan ses i det omfattende utviklingsprosjektet som er omtalt flere steder i dette verket, og som resulterte i dokumentet Universitetsplan 2000 i 1987. Alle deler av institusjonen var invitert til å delta med innspill i planarbeidet. I kapitlet om SV-fakultetets mål for faglig utvikling fram mot år 2000 blir det framhevet at fakultetets satsing på arbeidsliv, levekår og velferd samsvarte godt med «nye signaler i forskningspolitikken».⁵⁵ Opprettelsen av et senter for samfunnsforskning som del av stiftelsen Unifob i 1988 og senteret for samfunnsvitenskapelig kvinneforskning ble nevnt som viktige virkemidler for å følge utviklingen innenfor hovedinnsatsområdene.⁵⁶ Da strategisk planlegging for alvor ble en del av universitetets virksomhet i det nye årtusenet, ble Velferd, helse og sosialpolitikk utpekt som ett av fem prioriterte satsingsområder for UiB.⁵⁷ I UiBs selvevaluering, *Universitetet tar mål av seg*, som ble gjennomført ved årtusenskiftet, framheves den samme satsingen.⁵⁸

Innsatsen for å levere kunnskapsgrunnlag til velferdsstatlig politikkkutforming hadde satt fart i den faglige utviklingen i samfunnsfagene, og fikk altså også konsekvenser for institusjonens strategiske satsinger. Dette ble sett som svært positivt for fagutviklingen.

52 Langsether 1970.

53 Allardt 2003, Wærness 2004.

54 Allardt 2003.

55 UiB 1988, s. xli.

56 Se kapittel 11 i bind 1 om universitetet og instituttsektoren i Bergen, og kapittel 12 i bind 2 om kvinne- og kjønnsforskning.

57 Kildal 2016: 11.

58 UiB 2001.

Likevel kunne det være grunn til bekymring for at utviklingen gikk for raskt. Høringsuttalelsen fra Sosiologisk institutt til Universitetsplan 2000 vektla å konsolidere faget, etter de siste tiårenes raske vekst, en vekst som var tydelig målbar i form av uteksaminerte kandidater og vitenskapelige publikasjoner, og som også «utvilsomt har nedfelt seg i det offentlige ordskiftet i vårt land».⁵⁹ Deltakelsen i offentligheten og det sterke innslaget av statlig oppdragsforskning hadde vært svært positivt, og var avgjørende for den sterke veksten, men hadde også bidratt til en uheldig fragmentering og skapt et behov for faglig integrasjon og utvikling av «overordnede analyser og fortolkninger av sosiale endringsprosesser» het det i uttalelsen fra Sosiologisk institutt.⁶⁰ Notatet refererer flere ganger til bergenssosiologiens sterke kvantitative orientering.

Denne orienteringen er vel og bra og må videreutvikles – som allerede nevnt. Men Sosiologisk institutt ser det også som en betydningsfull oppgave å videreutvikle sin kompetanse på det *kvalitative* området i årene framover.⁶¹

Hvem eier tiden?

Tor Rødseth, med bakgrunn fra NHH og fra 1975 UiBs første professor i sosialøkonomi, var som vist ovenfor svært sentral i arbeidet med den første levekårsundersøkelsen, og han var også medlem i utvalget som forberedte systemet for permanent innsamling av levekårsstatistikk, fra 1980.⁶² I 1980-årene deltok Rødseth i en serie utvalg som tok for seg spørsmål knyttet til samfunnets måter å organisere tid på. Det gjaldt arbeidstid, og åpningstid, men også tid i en mer generell forstand. Åpningstidsutvalget ble oppnevnt av Gro Harlem Brundtlands regjering i august 1981. Få uker senere dreide Norge mot høyre, med den borgerlige valgseieren var 80-tallet definitivt i gang. Det var

59 Høringsuttalelsen fra Sosiologisk institutt var signert instituttstyret Ørjar Øyen. Som rektor (1977–83) var han formann i plangruppen og hadde dermed også vært sentral i arbeidet med Universitetsplan 2000. Sentralarkivet, boks Universitetsplan 2000, mappe høringsnotater.

60 Sst.

61 Høringsnotat fra Sosiologisk institutt, signert Ørjar Øyen, datert 2. februar 1987. S, boks Universitetsplan 2000, mappe høringsnotater.

62 NOU 1980: 20.

Willoch-regjeringen, og framfor alt forbruker- og administrasjonsminister Astrid Gjertsen, som overtok stafettspinnen og fullførte arbeidet med å liberalisere åpningstidsbestemmelsene. «Et åpnere Norge» var et viktig slagord for den nye borgerlige regjeringen.⁶³ Sammen med opphevelsen av mediemonopolet og liberaliseringen av finans- og boligmarkedene blir utvidede åpningstider ofte nevnt som symbol på den nye tiden og høyrebølgen i norsk politikk, men prosessen ble altså satt i gang av arbeiderpartiregjeringen.⁶⁴

Gjeldende lov om åpningstider midt på 1980-tallet ble vedtatt 25. juli 1913, den gangen som en viktig seier i arbeidet for å trygge vilkårene for arbeidstakerne. Utvalgsrapporten «Bidrag til en samlet åpningspolitikk» var på drøyt 200 sider. Mandatet var bredt formulert – blant annet ble «prinsipielle og langsiktige overveielser om samfunnets framtidige tidsorganisering» etterspurt. Utvalget valgte å tolke mandatet ytterligere bredt – selve loven var underordnet analysen av det moderne samfunnets tidsbegrep og tidsforståelser. *Tid* som organiserende prinsipp hadde forandret seg med de store samfunnsmessige endringene i årene som var gått siden lukkeloven. Endringene handlet om velstandsvekst og forbrukersamfunnets framvekst. I velstandssamfunnet var behovet for mer tid til å forbruke blitt prekært. Endringer i demografi og bosettingsmønster spilte også en rolle; større avstander og lengre reiseveier tok tid. Ikke minst hadde likestillingen mellom kjønnene forandret familiens tilgang til tid. Overgangen fra husmorfamilien til toforsørgerfamilien som viktigste norm hadde konkrete konsekvenser for behovet for lengre åpningstider i butikker og offentlige kontorer.⁶⁵

Utredningen har tydelige spor etter de to forskerne sosiologen Annemor Kalleberg og økonomen Tor Rødseth. Kapittel II, «Økonomiske og sosiale hensyn og interesser», sammenfatter og gir en teoretisk begrunnelse for viktige prinsipper i velferdspolitikken. De grunnleggende målene for åpningstidspolitikken, som for all annen politikk, var definert som likhet og samhold, økonomisk velstand og trygghet, og handlefrihet og sjølbestemmelse.

Tidsmønstrene i samfunnet burde ideelt sett være styrt av hensynet til effektivitet (økonomisk og administrativt), rettferdig-

63 Benum 2005.

64 Grønlie & Flo 2009.

65 NOU 1984: 13: 27.

het (sosial og økonomisk) og fleksibilitet (i tid og rom). En noe mer konkret konsekvens av denne tenkningen gjaldt forholdet mellom åpningstider og arbeidstider. Spørsmålet var om den beste måten se åpnings- og arbeidstider var fra et bedriftsøkonomisk synspunkt, der uregulerte arbeidstider ville være det gunstigste, et samfunnsøkonomisk, som tok hensyn til det totale tidstapet for både ekspeditører og kunder og der automatiserte og teknologiske løsninger kunne være en viktig faktor, eller et videre sosialt perspektiv der en rekke paradokser og solidaritetskonflikter åpenbarte seg.⁶⁶

I departementets regi fortsatte den vitenskapelige diskusjonen om tid, tidsbegrep og tidsorganisering. Departementet satte ned en arbeidsgruppe, med forskere og sine egne utredningsledere, for å videreutvikle kunnskapsgrunnlaget på området. Boka *Åpent eller stengt? Om åpningstider og tilgjengelighet* kom i 1987, og den gir et interessant innblikk i bredden av det som ble oppfattet som kunnskapsgrunnlaget for tidspolitikken.⁶⁷ Hvem eier tiden? spurte kriminologen Nils Christie – fysikerne eller sosiologene? Sosiologen Ivar Frønes skrev om tidsforståelser og byrom – UiB-medieviter Anders Johansen om Rabelais og forskjellen mellom førmoderne og moderne tid. Lege Per Kristian Opstad fra Forsvarets forskningsinstitutt ga et innblikk i hvordan arbeidstidssykluser påvirker målbare fysiologiske variabler.⁶⁸

Forbrukerpolitikk og likestillingspolitikk var viktige aspekter ved åpningspolitikken, men ikke minst så utvalget behovet for å behandle lukkeloven i sammenheng med en generell reform i arbeidstidsreguleringene. Rødseth satt i en rekke utvalg med ansvar for å utrede spørsmålet om arbeidstid. Han ledet for eksempel «Utvalg for å vurdere økt adgang til deltidsarbeid» som ble nedsatt i 1978. Ted Hanisch ledet «Arbeidstidsutvalget» som ble nedsatt i 1984, og sto bak flere utgivelser i NOU-serien. Også dette utvalget, der Rødseth var med, tolket mandatet bredt. Bredden i vitenskapelige perspektiver som bidro i grensearbeidet mellom tidspolitik og tidsteori, framstår som imponerende. I tillegg til forskerrepresentantene i utvalget ble en lang rekke profilerte forskere invitert til å

66 Til dette kapitlet ga daværende forskningsleder ved Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, Sigmund Grønmo, bidraget «Lørdag som handledag: Utviklingstendenser i Norge i 1970-årene».

67 Administrasjonsdepartementet 1987.

68 Nevnes i dette intervjuet: Andersson 1983.

bidra med diskusjoner av overordnede spørsmål knyttet til spørsmål om tid og tidsforståelser i kulturen, politikken, arbeidslivet og familien. Helga Hernes skrev eksempelvis et kapittel om «Arbeidstidspolitikk og livsløpspolitikk». Hun plasserer den tidspolitiske debatten sentralt i tenkningen om velferdsstaten:

... en politisk kultur som har «bestemt» at man ikke vil legge ansvaret for personlig velferd, helse og utdanning på individet alene, men heller skape et system for risikofordeling [...]. Vårt dagligliv og våre livsløp blir i stadig sterkere grad utformet og strukturert av offentlig politikk.⁶⁹

I hennes analyse var dette ikke en dystopi. Livsløpspolitikken inngikk i det statsfeministiske prosjektet, som hun hadde satt ord på i en vitenskapelig artikkel det samme året. I et tilbakeblikk kommenterte Hernes sin statspositive holdning: «Jeg forstår til og med de utenlandske kritikere som betegner meg som 'velferdsstatens Polyanna'».⁷⁰

Sosiale laboratorier

Velferdsstatens ansvar gikk langt; mange diskusjoner handlet likevel om hvor langt det statlige ansvaret skulle gå. Den politiske konteksten for Åpningstidsutvalget var liberaliseringen på 1980-tallet. Den ideologiske og kulturelle vendingen på 1980-tallet blir gjerne omtalt som høyrebølge, nyliberalisme, og blir satt i sammenheng med demonteringen av den sosialdemokratiske orden, og også det endelige oppgjøret med det klassiske industrisamfunnets organisering. Ved inngangen til 1980-årene var en begynnende avindustrialisering av Norge, i likhet med i store deler av den vestlige verden, et tema. Problemer knyttet til avindustrialisering var tema da Industridepartementet oppnevnte det såkalte Industristedsutvalget 9. mars 1983. Det skulle utrede problemer og muligheter på ensidige industristeder. Professor i geografi ved UiB, Jens Christian Hansen, satt i utvalget, som ble ledet av fylkesmann Martin Buvik. Hansen

69 NOU 1987: 9B: 348.

70 H. Hernes 2004.

hadde lenge vært involvert i forskning om de norske industristedene, spesielt betydningen for bosettingen i Norge.⁷¹ Geografifaget var et organisatorisk samarbeid mellom UiB og NHH, lokalisert ved NHH.⁷² Forskerne ved Industriøkonomisk institutt (IØI) i Bergen, knyttet til NTNF, hadde skaffet fram mye av kunnskapsgrunnlaget til utredningen. NHH var på dette tidspunktet etablert som politisk premissleverandør og hadde deltakere i en rekke utredninger, særlig selvfølgelig på det økonomisk-politiske feltet, men altså også når det gjaldt regional utvikling.⁷³

Uttrykket ensidig industristed konnoterte et nokså entydig et problem først på 1980-tallet – en grunn til bekymring. Slik hadde det ikke alltid vært. Da begrepet ble lansert for første gang, i geografen Hallstein Myklebosts klassiske studie om norske tettsteder 20 år tidligere, var industri synonymt med vekst, velstand og en lys framtid. Ensidigheten bekymret foreløpig lite; tvert imot var det store forventninger til at nye industribyer bygget rundt store bedrifter ville bli regionale utviklingslokomotiver og generere økonomisk vekst og optimisme for befolkningen langt utover selve bydannelsene.⁷⁴ De ensidige industristedene vakte tidlig samfunnsforskernes interesse som en form for laboratorier for å studere sosiale prosesser. Mo i Rana-prosjektet var for eksempel noe av det aller første som ble gjennomført ved Institutt for sosiologi i Oslo etter opprettelsen i 1950.⁷⁵ Det statlige jernverket var en viktig eksponent for periodens industripolitikk – og et svært velegnet laboratorium for samfunnsforskning.

Da Årdals-samfunnet ble objekt for et tilsvarende forskningsprosjekt 20 år senere, var tilnærmingen en annen: i sterkere grad innrettet mot konflikter og problematiske sider ved den raske industriutviklingen.⁷⁶ Sosialantropologen Ørnulf Gulbrandsens magisteravhandling basert på feltarbeid ved Årdal verk var blant bidragene.⁷⁷

71 Hansen 2012.

72 Denne ordningen ble til i 1963, fra 2004 flyttet Institutt for geografi til SV-fakultetet på Nygårdshøyden.

73 Bjørsvik & Nilsen 2011, s. 187.

74 Se også Berg 1965. Berge var vit.ass. ved NHH, trolig knyttet til Institutt for geografi. Prosjektet, en sammenlikning av Mo i Rana og Årdal, var utført på oppdrag fra Distriktenes utbyggingsfond, opprettet i 1961.

75 Holm 1958.

76 Oppsummering av Årdalsprosjektet: Lysgård 1976.

77 Gulbrandsen 1974. Gulbrandsen har vært ved UiB gjennom hele sin yrkeskarriere, fra 1993 som professor i sosialantropologi, blant annet med forskningsprosjekter knyttet til Botswana og afrikanske forhold.

Industristedsutvalgets rapport har en ganske tydelig kriseforståelse. Konjunktorene i verdensøkonomien i kombinasjon med innenlandske forhold gjorde det påkrevet med drastiske omlegginger i industripolitikken, særlig når det gjaldt statlige myndigheters rolle:

I vurderingene av de industriøkonomiske forutsetningene for de bransjene som særlig dominerer på ensidige industristeder har utvalget sett seg nødt til å slå an en forholdsvis mørk tone [...]. Skulle de sentrale myndigheter alene stå for oppfyllelse av de mange forventninger som ble skapt på de ensidige industristedene i vekstperioden fram til 1975, ville det sprengre alle realistiske budsjettammer.⁷⁸

Tidene var annerledes, forventningene måtte justeres, og mange steder kunne kontrollert nedbygging bli nødvendig. Stortingsmeldingen som fulgte etter NOU-en, var mer distriktspolitisk og i mindre grad nærings- og industripolitisk innrettet enn utvalgsrapporten.⁷⁹ Spenningen mellom disse to politikkområdene når det gjaldt målsettinger og virkemidler, blir tematisert i utredningen. I St.meld. nr. 55 (1980–81) slo arbeiderpartiregjeringen fast at målsettingen med denne politikken måtte være å eliminere eller jevne ut regionale levekårsforskjeller. Denne målsettingen problematiseres i noen grad som urealistisk av Buvik-utvalget et par år senere. Jens Christian Hansen utdyper dette politiske standpunktet ut fra en faglig begrunnelse i en artikkel i 1987 – målet om full regional balanse er urealistisk; en grunnleggende dynamikk i forholdet mellom sentrum og periferi er nettopp ubalanse, hevder han.⁸⁰ Tidlig på 1990-tallet var Hansen med i utvalget som utredet kommune- og fylkesinndelingen (Christensen-utvalget). Det konkluderte med at omfattende reformer, særlig i fylkesinndelingen, var nødvendig.⁸¹

Endringene i åpningstidsbestemmelsene og arbeidstidsreguleringene, behovene for omstilling i industrien, i den statlige

78 NOU 1983: 10.

79 St.meld. nr. 78 (1983–84), *Om ensidige industrikommuner*. Meldingen bruker kommunene som enhet, ikke tettstedene, slik geografene gjorde.

80 Artikkelen kom både i skriftserien til Geografisk institutt, og i *Tidsskrift for samfunnsforskning*: Hansen 1987.

81 NOU 1992: 15.

næringspolitikken og i regionalpolitikken var spørsmål som på litt forskjellige måter var typiske for tiden. De tematiserte ideologiske og strukturelle eller økonomiske utfordringer, og disse temaene er blitt sentrale i historieskrivingen om perioden. Viktigst her er at bidragene innenfor begge politikkkfeltene sto i fagtradisjoner med tydelige spor både bakover og framover i historien om samfunnsvitenskapene ved UiB. Kunnskapsgrunnlaget og argumentasjonen som ble utarbeidet i anledning de to utvalgene, fra geografen Hansen og økonomen Rødseth og fagmiljøene rundt dem, bygget på eksisterende undersøkelser og faglige tradisjoner – og skulle også få stor betydning for den videre utviklingen av viktige samfunnsfaglige miljøer.

Likestilling, barn og velferd

Forskning om velferdspolitiske problemstillinger ble definert som et satsingsområde i de strategiske planene utarbeidet ved UiB i årene rundt år 2000. Som nevnt ovenfor viser oversikten at Barne- og likestillingsdepartementet hadde de fleste utvalgene med bidrag fra UiB-forskere i årene etter 2010. Relativt til størrelsen har departementet med ansvar for likestillings spørsmål satt i gang svært mange utredninger.⁸²

Likestillingspolitikk kan defineres smalt eller vidt, som rettslig vern mot diskriminering eller integrert som en dimensjon i de fleste politikkområder. Fordi virkemidlene i likestillingspolitikken ikke er begrenset til ett departement, men oftest involverer flere forvaltningsområder, er det ikke uventet at også andre departementer har fått utarbeidet viktige utredninger for likestillingspolitikken. Verken likestillings- eller familiepolitikken har hatt noen stabil tilhørighet i forvaltningen. Første gang Norge fikk en statsråd med ansvar for familiepolitiske saker, var i 1956, med Aase Bjerkholt. I 1972 ble forbrukersakene overtatt av Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Det skulle gå nesten 20 år før Norge igjen fikk et familiedepartement, fra 1991 med navnet Barne- og familiedepartementet (regjeringen-Brundtland III), fra 2006 Barne- og

82 Cathrine Holst, foredrag i Vitenskapsteoretisk forum (NTNU) 1.3.22.

likestillingsdepartementet (regjeringen -Stoltenberg II). I 2010 ble inkluderingspolitikken lagt til dette departementet. I 2016 overtok Arbeids- og inkluderingsdepartementet ansvaret for inkluderingen, og det ble igjen et Barne- og likestillingsdepartement (Solberg-regjeringen). Det skulle imidlertid ikke vare lenge; i 2019 gjenoppsto Barne- og familiedepartementet med KrFs inntreden i Solberg-regjeringen, men uten likestillingspolitikk, den ble overført til Kulturdepartementet.⁸³ Etter regjeringsskiftet høsten 2021, forble ansvaret for likestilling i Kultur- og likestillingsdepartementet.

Bortsett fra Utenriks-, Finans-, Justis- og Forsvarsdepartementet har de fleste departementene skiftet navn og ansvarsområder gjennom tidene, i takt med samfunnsutviklingen og politiske og ideologiske forståelser.⁸⁴ Den skiftende plasseringen av likestillingspolitikken er interessant, og den forteller mye om betydningen av kjønnslikestilling og av familiepolitikk i velferdsstaten. Ulikt mange europeiske land har likestillingspolitikken i Norge og Norden tradisjonelt vært knyttet både til familiepolitikken og til den generelle velferdspolitikken.⁸⁵ Likestillingsrevolusjonen, overgangen fra eneforsørgermodellen til toinntektsfamilien, er en av de viktigste endringene i den norske etterkrigshistorien, med dyptgripende kulturelle, sosiale og samfunnsøkonomiske konsekvenser. Denne utviklingen har mange årsaker, men er også et resultat av en ønsket politisk linje, særlig siden midten av 1970-årene. Bratteli-regjeringens nedleggelse av Familie- og forbrukerdepartementet i 1972, kan ses som del av en omlegging fra 1950- og -60-tallets husmopolitikk til en politikk der likestilling mellom kvinner og menn ble en sentral målsetting.⁸⁶ Som nevnt ovenfor har det vært en særlig tett forbindelse mellom forskning og politikk i likestillingsfeltet.⁸⁷ Og – påpekingen fra Stortingets talerstol av mangelen på et kvinneperspektiv i levekårsundersøkelsene fikk betydning for fagutvik-

83 I sin masteroppgave om endringer i forvaltningen av innvandringspolitikken har Maria Hellebø analysert slike skiftninger i saksfelts tilhørighet. Hun beskriver blant annet hvordan KrFs statsråd Ingolf Ropstad ikke fikk ansvar for likestillingspolitikken, selv om han ble familieminister, se Hellebø 2018.

84 Justisdepartementet har skiftet navn, men Justis- og beredskapsdepartementet og Samferdselsdepartementet har vært ganske stabile siden opprettelsen av nye fagdepartementer etter 1945, se Grønlie & Flo 2009.

85 Holst, Skjeie & Teigen 2019.

86 Hagemann 2009.

87 Hernes 2004, Wærness 2004.

lingen ved UiB, gjennom bevilgninger til prosjektet om kvinners levekår og livsløp.

Levekårs- og omsorgsforskningen ved UiB i pionertiden betydde mye både for fagutviklingen og for deltakelsen i utvalgsarbeid i tiårene som fulgte. I det videre tas noen eksempler på utredninger fra de siste to tiårene opp. De viser noen viktige kontinuiteter i vitenskapelige og politiske diskusjoner som har preget fagmiljøene. De valgte eksemplene er hentet fra likestillingspolitikken vidt forstått, både som sentral dimensjon i familie- og velferdspolitikken og som juridisk formulerte rettigheter, vern mot diskriminering og regulering av forhold mellom barn og foreldre.

Da Gudrun Holgersen i 1991 ble professor ved UiB, var hun en av tre kvinnelige jusprofessorer i Norge og den første i Bergen. I flere år hadde hun drevet forskning om den første norske likestillingsloven, som kom i 1978, før hun i 1990 disputerte med avhandlingen *Tilbake til arbeid?*. Der tematiserte hun juridiske sider ved arbeidslinja, som har vært dominerende i norsk velferds- og trygdepolitikk.⁸⁸ Senere har Holgersen i tillegg til trygde- og velferdsjus og likestillings- og diskrimineringsspørsmål arbeidet med problemstillinger knyttet til barns rettigheter. Til hennes 70-årsdag i 2020 redigerte kolleger ved fakultetet festskriftet *Likestilling, barn og velferd: rettsfelt i utvikling*. Artiklene i denne antologien viser tydelig hvordan utviklingen av viktige institusjoner i velferdsstaten har utløst juridiske dilemmaer og avklaringer.⁸⁹ Gjennom sin karriere har Holgersen deltatt i arbeidet med flere NOU-utvalg, knyttet særlig til pensjons- og trygdespørsmål. I tillegg ledet hun utvalget som arbeidet med et forslag til en ny lov om etnisk diskriminering.⁹⁰

Forståelsen av begrepet likestilling har endret seg i årene etter årtusenskiftet. I en situasjon med økt innvandring og en ny bevissthet om verdien av samfunnsmessig mangfold, er likestillingspolitikken utvidet til å handle om mer enn kjønn og om hvordan kjønnsulikhet spiller sammen med andre former for ulikhet.⁹¹ Interseksjonalitet har vært et viktig begrep i den kjønnteoretiske debatten de siste tiårene, med konsekvenser for politikktutforming

88 Holgersen 1990.

89 Schütz, Aarli & Aasen 2020.

90 NOU 2002: 12.

91 Roll-Hansen 2020.

og utredningsarbeid. Likestillingsutvalget, nedsatt i 2009 og ledet av Norges forsøte kvinnelige professor i statsvitenskap, Hege Skjeie, anvendte begrepet kjønn+ for å svare på utfordringen om et utvidet likestillingsbegrep.⁹²

Etter Holgersen-utvalget i 2002, har både jurister og samfunnsvitere fra UiB deltatt i en rekke utvalg med likestilling knyttet til inkludering og minoritetsproblematikk som tema. Professor i rettsvitenskap Henriette Sinding Aasen var sammen med statsviter Jill Loga medlemmer i Inkluderingsutvalget, som kom med sin utredning i 2011.⁹³ I mandatet til dette utvalget het det blant annet at det skulle drøfte tendensen i retning av et klassesdelt samfunn der personer med innvandrebakgrunn har dårligere levekår og lavere samfunnsdeltakelse enn flertallet, og mulige tiltak for å øke yrkesdeltakelsen blant kvinner med innvandrebakgrunn. Utvalget ble også eksplisitt oppfordret til dialog med det samtidige Likestillingsutvalget.⁹⁴ Kjønn+-tankegangen var med andre ord tydelig til stede.

UiB var solid representert i Likestillingsutvalget, ved professor i økonomi Kjell Erik Lommerud og to sosiologer, Sevil Sümer og Helga Eggebø, henholdsvis forsker og stipendiat ved Institutt for sosiologi. Utvalget sto bak to NOU-er – *Struktur for likestilling* og *Politikk for likestilling*. Ifølge mandatet skulle det forskertunge Likestillingsutvalget både drøfte likestillingspolitikkenes prinsipielle grunnlag og gjøre opp status for likestillingen i Norge – med vekt på kjønn, etnisitet og klasse. Det skulle også komme med anbefalinger om innsatsområder og tiltak.⁹⁵ De to utredningene kom i 2011 og 2012 og ble gjenstand for nokså bred debatt i tiden fram mot stemmerettsjubileet i 2013.

Debatten handlet både om de konkrete tiltakene som ble foreslått, for eksempel om å opprette et likestillingsdirektorat, men også om hva som skulle være forskernes rolle i politikktutforming.⁹⁶ Sosiologiprofessor Karin Widerberg ved UiO kritiserte Likestillingsutvalget for at det i for liten grad stilte prinsipielle spørsmål ved myndighetenes styringsambisjoner. Hun etterlyste en mer grunnleggende diskusjon av velferdsstatens rolle i likestillingspolitik-

92 NOU 2011: 18, NOU 2012: 15.

93 NOU 2011: 14.

94 Sst.: 23.

95 Skjeie 2013.

96 Se f.eks. Egeland 2013, Widerberg 2012, 2013, Skjeie 2012.

ken. Widerberg mente at det var tankevekkende at forskere med så vidt ulike teoretiske og politiske utgangspunkt hadde konkludert såpass enstemmig, og i tråd med politikernes ønsker. Utvalgsleder Skjeie svarte at forskerne i Likestillingsutvalget ikke var «bundet til styringsmasten», selv om de var forpliktet av et mandat som tok velferdsstatens likestillingspolitikk som utgangspunkt. Analysene i rapportene var bygget på uavhengig forskning, understreket hun.⁹⁷

Cathrine Holst og Mari Teigen har sammenlignet norske og svenske offentlige utredninger på likestillingsfeltet.⁹⁸ De finner blant annet en mer sammensatt forståelse i Norge enn i Sverige av hva som er relevant forskning i denne sammenhengen. Dette kan muligens knyttes til at kjønnsforskningen har hatt en mer entydig historie og en sterkere både politisk og fagpolitisk posisjon i Sverige enn i Norge. De svenske utredningene har langt sterkere enn de norske vært preget av et feministisk kjønnsmaktperspektiv enn de norske, hevder de. Forskerne i det norske Likestillingsutvalget kom fra ulike fag. Fra UiB kom som nevnt to sosiologer og økonomen Kjell Erik Lommerud, med arbeidsøkonomi og familieøkonomi blant sine forskningsfelt. Han har, som sin kollega Rødseth, vært med i en rekke NOU-utvalg. Blant de 17 bestilte forskningsbidragene til likestillingsutvalgets utredning var en undersøkelse fra UiB, de to økonomene Julian Johnsen og Katrine Løkenes undersøkelse om økonomiske likestillingseffekter av velferdstiltak og familiepolitikk. Deres funn om at velferdspolitikken i liten grad hadde ført til større likhet mellom kjønnene i arbeidslivet, ble gjenstand for debatt, der blant annet Kari Wærness engasjerte seg og kritiserte denne undersøkelsen.⁹⁹

Viktig for de senere årenes familiepolitiske debatt var også Barnefamilieutvalget, ledet av Anne Lise Ellingsæter, der professor i sosiologi ved UiB Liv Johanne Syltevik var medlem.¹⁰⁰ Utvalgets mest kontroversielle forslag handlet om å erstatte den universelle barnetrygden med gratis barnehage som universelt tilbud. Dette

97 Skjeie 2013, NOU 2011: 18, NOU 2012: 15.

98 Holst, foredrag i Vitenskapsteoretisk forum (NTNU) 1.3.22.

99 Johnsen & Løken 2011 og 2013. Løken ble i 2014 som 31-åring den yngste kvinnelige professoren ved UiB og fikk Nils Klim-prisen for fremragende forskning i 2017. Samme år ble Løken professor ved NHH og har senere deltatt i andre NOU-utredninger, som Stoltenberg-utvalget (NOU 2019: 3) om kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp.

100 NOU 2017: 6.

forslaget var det uenighet om i utvalget og Syltevik tilhørte mindretallet som ikke ville avvikle barnetrygden som universelt velferds-tilbud.¹⁰¹ Syltevik representerer en viktig kontinuitet til 1970-tallets velferdsforskning og omsorgssosiologi, blant annet med sin forskning om alenemødres situasjon. Sammen med professorkollega Karen Christensen redigerte hun boka *Myter om velferd og velferdsstaten* som kom i 2018.¹⁰² Bokas tittel spiller på boka *Myten om velferdsstaten* fra 1970.¹⁰³ Artikkelsamlinger med samme tittel ble utgitt både 20 og 25 år etter den opprinnelige boka, og har hatt stor betydning for den samfunnsvitenskapelige kritikken av velferdsstaten.¹⁰⁴ I boka som kom i 1970, var også Knut Dahl Jacobsens klassiske artikkel «Politisk fattigdom».

Gjennom flere tiår har ansvaret for barne- og familiepolitikk og likestillingspolitikk ligget til samme departement. Barnehageutbygging har siden 1970-tallet vært en viktig likestillingspolitisk kampsak. Etter at det tidlig på 00-tallet ble oppnådd tverrpolitisk enighet om full barnehagedekning, ble imidlertid ansvaret for barnehagene flyttet til Kunnskapsdepartementet. Da Sinding Aasen var med på utredningen om barnehagens formål, var dette som del av utdanningspolitikken snarere enn familie- eller likestillingspolitikken.¹⁰⁵

Barns rettigheter er blitt et svært viktig politisk tema, etter at Norge sluttet seg til FNs barnekonvensjon i 1991. Lovreguleringen av forholdet mellom barn og foreldre har hatt betydelige implikasjoner for likestillingspolitikken helt siden de radikale Castbergske barnelovene ble vedtatt i 1916. Jurister og samfunnsvitere fra UiB har deltatt i flere utredninger om barnelovgivningen i Norge de siste tiårene. Strandbakken ledet utvalget som i 2008 kom med utredningen *Med barnet i fokus*.¹⁰⁶ Psykologiprofessor Frode Thuen var med i utvalget. Et sentralt tema i utredningen var hvorvidt den eksisterende barnelovens bestemmelser og begreper, til tross for kjønnsnøytral utforming, kunne medvirke til en kjønnet praksis. Strandbakken-utvalgets utredning var et viktig underlag for forsla-

101 Se NOU 2017:6 omtale av dissensen på s.259-60.

102 Christensen & Syltevik 2018.

103 Lingås 1970.

104 Lingås 1989, 1995.

105 NOU 2007: 6.

106 NOU 2008: 9.

get til ny barnelov som kom noen år senere, med likestilt foreldreskap som overskrift.

Et nytt barnelovutvalg ble nedsatt i 2018. Lagdommer og tidligere UiB-professor Torstein Frantzen ledet det, og økonomiprofessor Lommerud var med. Et veldig tydelig uttrykk for vekten som nå ble lagt på barns rettigheter og medbestemmelse, er at utredningen åpner med et sammendrag skrevet for barn – med en oppfordring til å melde inn synspunkter på lovendringene.¹⁰⁷ Da utredningen ble overlevert, var det til barne- og familieministeren, men mandatet var formulert mens det fortsatt fantes et barne- og likestillingsdepartement. Arbeidet for likestilling mellom kjønnene var en viktig føring for arbeidet, men i utredningen det blir gjort et poeng av at premissene for dette arbeidet har endret seg. Et av kapitlene heter «Et mer likestilt samfunn og mangfoldig samfunn». Det legges vekt på at dagens generasjon vokser opp «mer likestilt enn noen gang før». Mens likestillingsarbeidet tidligere i stor grad handlet om å styrke kvinners rettigheter, har det skjedd en dreining mot at det også skulle omfatte gutter og menn: «Den doble likestillingsmodellen' handler både om kvinners økonomiske selvstendighet og at både mødre og fedre har tilgang til intimitet og nærhet i hverdagslivet med egne barn.»¹⁰⁸

Fagpolitikk og politikkfag

Kapitlet har tatt for seg utgivelser i serien Norges offentlige utredninger (NOU) siden denne startet i 1972. Deltakelsen fra UiB-ansatte har vært diskutert som vitenskapelige bidrag til utforming og vurdering av politikk innenfor ulike felt. Hensikten har ikke vært å gi et samlet bilde av UiB-forskernes vitenskapelige innsats, men å gi noen representative eksempler på hvordan arbeidet i statlig nedsatte utvalg har hatt betydning for faglig og institusjonell utvikling ved UiB.

Levekårsundersøkelsen på 1970-tallet fikk eksempelvis betydning for etableringen av en empirisk og kvantitativ samfunnsforskning ved UiB, men også for utviklingen av feltet omsorgssosiologi. Også det sterke kvinneforskningsmiljøet og forskingen om barn,

107 NOU 2020: 14.

108 Sst.: 38.

levelkår og helseforhold har gitt viktige bidrag til politikktutforming opp gjennom hele historien. Kapitlet har sett nærmere på noen utredninger som på litt forskjellige måter har handlet om presserende politiske spørsmål i ulike faser av den norske moderne historien. Et tema var hvordan industrisamfunnets strukturendringer skulle håndteres, ikke minst om hvor langt statens ansvar for denne håndteringen skulle gå. Et annet var hvilke hensyn som var riktige å ta når individers, familiers og bedrifters tid skulle organiseres. Likheter mellom tilsynelatende ulike politikkkfelt – særlig når det gjelder hvordan vitenskapelig kunnskap er blitt produsert og mobilisert i utviklingen av politiske argumenter og tiltak – er fremhevet.

Litteratur og kilder

- Allardt, E. (2003). Den sociala rapporteringens tidstypiska förankring. I: *Vol. 14. Working Paper (two lectures)*.
- Andersson, J.E. (1983). Skal forbrukerpolitikken raseres, statsråd Gjertsen? *Forbrukerrapporten* (1).
- Bagge, S. (1996). Samfunnsvitenskapenes historie. I: N. Roll-Hansen, J. Goksøyr, L.M. Irgens, K.B. Helle, T.I. Bertelsen, R.K. Lie, A. Nernæs, K.A. Selvig, F.W. Thue, S. Bagge & K.H. Teigen, *Universitetet i Bergens historie*. Bind II (s. 582–709). Universitetet i Bergen.
- Benum, E. (2005). *Overflod og fremtidsfrykt: 1970–1997* Aschehougs norgeshistorie, bind 12. Oslo: Aschehoug.
- Berg, P.O. (1965). *Ringvirkninger av ny storindustri: Utvikling i næringsliv og bosetting i Årdal Og Mo i Rana med omliggende distrikter siden 1946*. Distriktenes utbyggingsfond.
- Bjørsvik, E. & Nilsen, Y. (2011). *Norges handelshøyskole i 75 år: «en læreanstalt av høieste rang»*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Blažević, D. (2015). *Jakten på et fagfelt: Den skandinaviske kvinne- og kjønnshistoriens fremvekst i skjæringsfeltet mellom historieforskning og kvinne- og kjønnsforskning* (doktoravhandling). Universitetet i Bergen.
- Christensen, J. & Holst, C. (2020). *Eksperthenes inntog*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, K. & Syltevik, L.J. (2018). *Myter om velferd og velferdsstaten*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk / NOASP (Nordic Open Access Scholarly Publishing).
- Colbjørnsen, T., Hernes, G. & Knudsen, K. (1982). *Klassestruktur og klaseskiller*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Edling, N. (red.) (2019). *The changing meanings of the welfare state: Histories of a key concept in the Nordic countries*. New York / Oxford: Berghahn Books.
- Egeland, C. (2013). Likestilling; er vi ferdigtenkt? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2, 199–204.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet (1987). *Åpent eller stengt? Om åpningstider og tilgjengelighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gieryn, T. (1983). Boundary-work and the demarcation of science from non-science: Strains and interests in professional ideologies of scientists. *American Sociological Review*, 48.
- Grønlie, T. & Flo, Y. (2009). *Sentraladministrasjonens historie etter 1945: B. 1: Ekspansjonsbyråkratietid 1945–1980. B. 2 Den nye staten? Tiden etter 1980*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grønmo, S. & Henriksen, B. (1997). *Society, university, and world community: Essays for Ørjar Øyen*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Grønmo, S., Nilsen, A. & Christensen, K. (red.) (2021). *Ulikhet – sosiologiske perspektiver og analyser*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gulbrandsen, Ø. (1974). *Samarbeidsideologi og interessekonflikt: Analyse av arbeiderinteresser og bedriftsmålinger ved Årdals verk*. Universitetet i Bergen.

- Hagemann, G. (2009). Husarbeid og medborgerskap: Sosialdemokratisk husmorpolitikk i etterkrigstidens Skandinavia. *Arbeiderhistorie, årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*, 169–187.
- Hansen, J.C. (1987). Regional ubalanse: Teori, metode og ideologi. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 28, 29.
- Hansen, J.C. (2012). *Geografi i Bergen: Etablering og utvikling*. Hentet fra <https://w2.uib.no/filearchive/instgeoghist.pdf>
- Hellebo, M.N. (2018) *Flyttesjau i innvandrings- og integreringsfeltet. Endringer i politikk og forvaltning frå 2013* (Masteroppgave). Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Henrichsen, B. (1992). Stein Rokkan: Institusjonsbyggeren. I: B. Hagtvet (red.), *Politikk mellom økonomi og kultur: Stein Rokkan som politisk sosiolog og forskningsinspirator*. Oslo: Ad Notam.
- Hernes, G. (1973). *Om ulikhetens reproduksjon* Arbeidsnotat nr. 28. Bergen: Levekårsundersøkelsen.
- Hernes, H. (2004). Statsfeminisme: Et personlig tilbakeblikk. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 21(3–4), 288–294.
- Hesstvedt, S. (2018). «Eksperterisering» av offentlige utvalg? En studie av akademikerens deltakelse i NOU-utvalg fra 1972 og til i dag. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 2(5), 381–400.
- Holgersen, G. (1990). *Tilbake til arbeid? Folketrygdens regler om ytelser under attføring med hovedvekt på de sentrale vilkår*. Universitetet i Bergen.
- Holm, S. (1958). *Industrireisinga og samfunnet: Mo i Rana: befolkningen: En arbeidsbok* (vol. 1). Universitetet i Oslo.
- Holst, C. (2019). Hva er en god NOU? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 36(4), 344–351. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2019-04-05>
- Holst, C., Skjeie, H. & Teigen, M. (2019). *Europeisering av nordisk likestillingspolitikk*. Oslo: Gyldendal.
- Johnsen, J.V. & Løken, K.V. (2011). *Økonomisk registerforskning på likestillingseffekter av velferdstiltak og familiepolitikk*. Bergen: Uni Research Rokkansenteret.
- Johnsen, J.V. & Løken, K.V. (2013). Ved veis ende: Har familiepolitikken spilt fallitt som likestillingsverktøy? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 30(1), 79–89.
- Kildal, N. (2016). *Velferdsforskning i Bergen*. Rapport. Bergen: Uni Research Rokkansenteret.
- Langsether, A. (1970). *Om sosialregnskap og sosiale indikatorer: Bibliografi med innledende kommentarer* (vol. 3). Oslo.
- Larsen, E. (2018). Sekretariat for norsk statsfeminisme. I: T. Brandt, M. Ingulstad, M. Mangset, E. Larsen & V. Schwac. *Afhengig av forskning: De norske forskningsrådenes historie* (s. 263–290). Oslo: Pax.
- Lie, E. & Roll-Hansen, H. (2001). *Faktisk talt: Statistikkens historie i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lingås, L.G. (1970). *Myten om velferdsstaten: Søkelys på norsk sosialpolitikk: En antologi*. Oslo: Pax.
- Lingås, L.G. (1989). *Myten om velferdsstaten: 20 år etter*. Oslo: Pax.
- Lingås, L.G. (1995). *Myten om velferdsstaten: 25 år etter: En antologi om norsk sosialpolitikk*. Oslo: Pax.
- Lysgård, S. (1976). *Årdalsprosjektet: Samlerapport, miljøundersøkelser i Årdal* (vol. 8). Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Myhre, J.E. (2011). *Kunnskapsbærerne 1811–2011: Akademikere mellom universitet og samfunn*. Oslo: Unipub.
- Nordby, T. (1994). *Korporatisme på norsk: 1920–1990*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1976: 28. *Levekårsundersøkelsen – sluttrapport*.
- NOU 1976: 46. *Levekårsundersøkelsen. Utdanning og ulikhet*.
- NOU 1980: 20. *Om arbeidet med levekårsprosjektet*.
- NOU 1983: 10. *Problemer og muligheter på ensidige industristeder*.
- NOU 1984: 13. *Åpningstider og tilgjengelighet*.
- NOU 1984: 26. *Befolkningsutviklingen*.
- NOU 1987: 9B. *Vedlegg til Arbeidstidsutvalgets utredning*.
- NOU 1992: 15. *Kommune- og fylkesinndelingen i et Norge i forandring*.
- NOU 1993: 17. *Levekår i Norge. Er graset grønt for alle?*
- NOU 2001: 1. *Lov om personnavn*.
- NOU 2002: 11. *«Dømmes av likemenn»*.
- NOU 2002: 12. *Rettslig vern mot etnisk diskriminering*.
- NOU 2004: 18. *Helhet og plan i sosial- og helsetjenestene*.
- NOU 2007: 6. *Formål for framtida. Formål for barnehagen og opplæringen*.
- NOU 2008: 9. *Med barnet i fokus – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldres ansvar, bosted og samvær*.
- NOU 2011: 14. *Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak*.
- NOU 2011: 18. *Struktur for likestilling*.
- NOU 2012: 15. *Politikk for likestilling*.

- NOU 2014: 10. *Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern*.
- NOU 2017: 6. *Offentlig støtte til barnefamiliene*.
- NOU 2019: 3. *Nye sjanser – bedre læring – kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp*.
- NOU 2020: 14. *Ny barnelov – til barnets beste*.
- Ringen, S. (1981). *Levekår og samfunnsplanlegging: En studie i metoder*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- Roll-Hansen, H. (2020). Velferdsstat, likestilling og mangfold. I: G. Hagemann, K. Melby, H. Roll-Hansen, H. Sandvik & I. Øye, *Med kjønnspektiv på norsk historie* (s. 431–502). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Rymin, T. (red.) (2017). *Historie og politikk. Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schütz, S.E., Aarli, R. & Aasen, H.S. (red.) (2020). *Likestilling, barn og velferd: Rettsfelt i utvikling: til Gudrun Holgersen på 70-årsdagen*. Oslo: Gyldendal.
- Seip, A.-L. (1989). Politikken vitenskapeliggjøring: Debatten om sosialpolitikk i 1930-årene. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 6(3), 210–225.
- Skjeie, H. (2012). Nytt norsk likestillingsløft. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 29(2), 182–184.
- Skjeie, H. (2013). Nyskaping etterlyst: NOU-er og politiske realiteter. *Tidsskrift for kjønnsforskning* (3–4), 362–377.
- Skrede, K. (1993). Kampen om virkeligheten. *Kampen om virkeligheten. bruk og nytte av anvendt samfunnsforskning. INAS-Rapport 9* (s. 7–21). Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Slagstad, R. (2009). Stryingsvitenskap – ånden som går. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 26(3–4), 411–434.
- St.meld. nr. 87 (1983–84). *Om videre utbygging av elektroniske navigasjonshjelpemidler i norske farvann*.
- Tellmann, S.M. (2018). Norges offentlige utredninger – mellom forskning og politikk. I: K. Bjørkdahl (red.), *Rapporten: Sjanger og styringsverktøy* (s. 107–126). Oslo: Pax.
- Thue, F.W. (1998). Samfunnsforskningens tvetydighet. *Forskningspolitikk*, 21(3), 12–13.
- Thue, F.W. (2020). Tfs 60 år: Den lange kjølen i norsk samfunnsforskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(1), 12–29. doi:10.18261/issn.1504-291X-2020-01-02
- Toft, M. & Flemmen, M. (2019). Var klassesamfunnet noen gang på hell? *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(2), 137–155. doi:10.18261/issn.2535-2512-2019-02-03
- UiB (1985). *Universitetet i Bergen* (informasjonsbrosjyre).
- UiB (1988). *Universitetsplan år 2000: 2. Faglig utvikling*. Universitetet i Bergen.
- UiB (2001). *Universitetet tar mål av seg...: Evalueringen av Universitetet i Bergen 2001* (selvevalueringsrapport 26.6.2001). Universitetet i Bergen.
- Widerberg, K. (2012). Struktur for likestilling? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 29(4), 442–444.
- Widerberg, K. (2013). Politikk for likestilling. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 30(1), 90–95.
- Wisselgren, P. (2008). Vetenskap och/eller politik? Om gränsteorier och utredningsväsendets vetenskapshistoria. I: *Mångsysslare och gränsöverskridare: 13 uppsatser i idéhistoria*.
- Wærness, K. (2004). Skandinavisk forskning om velferd og omsorg: Relevant for dagens utviklingsforskning? *Sosiologisk tidsskrift*, 12, 167–178.
- Wærness, K. (2013). Noen refleksjoner over utviklingen av norsk kvinneforskning, likestillingsforskning og kjønnsforskning fra 1970 og til i dag. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 2, 173–185.
- Øyen, E. (red.) (1976). *Sosiologi og ulikhet: En innføringsbok*. Oslo: Universitetsforlaget.